

Językoznawstwo Ogólne

Jerzy Pogonowski

Department of Logic and Cognitive Science
Adam Mickiewicz University in Poznań
pogon@amu.edu.pl

Wykład 10

Znaczenia dla prostych składniowo jednostek językowych podawane były przez wyliczenie. Inaczej mówiąc, w tych przypadkach dysponujemy inwentarzami znaczeń, które możemy jakoś katalogować, umieścić w słownikach, a nawet – posiadając takie zdolności – nauczyć się ich wszystkich na pamięć.

Odmiennie przedstawia się podejście lingwistów do znaczeń wyrażeń złożonych: zdań, ich relewantnych składniowo fragmentów oraz większych całości, zbudowanych ze zdań. W tych przypadkach marzy się o sformułowaniu stosownych reguł, które pozwalałyby otrzymywać znaczenia wyrażeń złożonych znając znaczenia ich wyrażeń składowych oraz sposób ich połączenia (ewentualnie inne jeszcze czynniki, np. kontekst).

Struktura wypowiedzi (Grzegorzczkowska 1990, 91):

- *Struktura logiczno-semantyczna.*
- *Struktura funkcjonalna (tematyczno-rematyczna).*
- *Treści pragmatyczne.*

Struktura logiczno-semantyczna obejmuje:

- *Predykaty modalne: asercje, imperatywy, interrogatywy, ekspresywy.*
- *Nadawcę oraz odbiorcę.*
- *Składnik propozycjonalny.*

Składnik propozycjonalny zawiera:

- *Predykaty wyższego rzędu i operatory logiczne.*
- *Strukturę predykatowo-argumentową, na którą składają się:*
 - *Predykaty złożone ze składników.*
 - *Argumenty wraz z charakterystyką referencjalną.*

Ta hierarchia oddaje ogólną strukturę wypowiedzi, pozwalającą na ustalenie jej znaczenia. Mogą dochodzić jeszcze pewne inne czynniki (np. presupozycje). Jak pisze autorka (Grzegorzczkova 1990, 92):

Ukazany wyżej schemat zdaje sprawę z zawartości semantycznej całej wypowiedzi rozumianej jako konkretny akt mowy (wraz ze znaczeniami pragmatycznymi, wtórnymi intencjami nadawcy, znaczeniami wynikającymi ze struktury tematyczno-rematycznej). Opis ściśle semantyczny obejmuje tylko część tych informacji, mianowicie informacje przekazywane przez strukturę logiczno-semantyczną i tematyczno-rematyczną.

- *Relacja predykcji* polega na przypisaniu własności (stanu) określonemu obiektowi lub obiektom. Takim obiektem może być również zdarzenie, o którym orzekamy, iż ma określone właściwości.
- Proponujemy słuchaczom myślenie o strukturze predykatowo-argumentowej takie, jakie przyjęte jest w odniesieniu do języka logiki predykatów. Jak pamiętamy, *formułą atomową* w takich językach jest konstrukcja o postaci $P(t_1, t_2, \dots, t_n)$, gdzie P jest predykatem n -argumentowym, zaś t_1, t_2, \dots, t_n są termami.
- W języku logiki predykatów rozważamy predykaty o dowolnej liczbie argumentów, natomiast w przypadku języków etnicznych w użyciu są najczęściej jedynie predykaty o liczbie argumentów co najwyżej cztery.

- Języki etniczne są uniwersalnymi systemami semiotycznymi, natomiast język logiki predykatów ma precyzyjnie określoną składnię oraz semantykę: można w nim „mówić” jedynie o tym, co przez ową składnię i semantykę jest wyznaczone. W opisie znaczenia wyrażen złożonych języków etnicznych istotną rolę odgrywają czynniki natury pragmatycznej.
- W językach etnicznych nie ma formalnego odróżnienia między językiem przedmiotowym a metajęzykiem.
- W językach etnicznych naturalne jest zjawisko *elipsy*: argumenty predykatów mogą mieć charakter fakultatywny.
- Wiele wyrażen języków etnicznych to wyrażenia *nieostre*, których denotacje są zbiorami (w jakimś ustalonym sensie) „rozmytymi”.
- Pewne typy informacji pełnią rolę wyróżnioną w wypowiedziach złożonych. Są to m.in. informacje dotyczące: modalności, charakterystyki temporalnej i lokatywnej (zdarzeń, o których mowa w wypowiedzi).

Podział predykatów odwołujący się do wybranych cech semantycznych (Grzegorzczkova 1990, 116–118):

- *Predykaty statyczne*. Wskazują bądź na pewne własności przedmiotów bądź na relacje zachodzące między przedmiotami, a więc mogą być jednoargumentowe (*jest wredny*) lub wieloargumentowe (*jest podobny*).
- *Predykaty dynamiczne*. Nazywają sytuacje dziania się, które mają określone granice czasowe.
 - *Procesy*. Nazywają sytuacje, gdy coś dzieje się bez zmiany. Mogą to być procesy nieakcyjne (niezamierzone), jak np. *spać, kwitnąć*, lub akcyjne (świadome czynności), jak np. *biegać, śpiewać*.
 - *Zdarzenia*. Nazywają sytuacje, gdy coś dzieje się ze zmianą. Podobnie jak w poprzednim przypadku, mogą to być zdarzenia nieakcyjne (niezamierzone), jak np. *zachorować, upaść*, lub akcyjne (zamierzone czynności), jak np. *położyć, usiąść*.

- W języku polskim kategoria określoności nie jest wyrażana w sposób gramatyczny, inaczej niż np. w angielskim czy rumuńskim. Możemy jednak oczywiście w języku polskim określić czy mowa jest o jednym obiekcie czy też ich wielości, czy jest to obiekt nowy, dotąd nie wspomniany czy też obiekt znany w kontekście wypowiedzi.
- Możemy kwantyfikować nie tylko obiekty, ale również precyzować, przez stosowną kwantyfikację, określenia czasu, miejsca, sposobu.
- Negacja w połączeniu z kwantyfikacją może czasem sprawiać kłopoty, czego niewątpliwie świadomi są studenci, poddawani okrutnym ćwiczeniom z logiki na pierwszym roku studiów.
- Zjawisko *anafory* polega na odsyłaniu przez pewne wyrażenia językowe (zaimki) do innych wyrażen, użytych wcześniej w wypowiedzi.

Każde użyte zdanie to wypowiedź mająca swego nadawcę i skierowana prawie zawsze do kogoś, jakiegoś odbiorcy (wyjątek stanowią czyste ekspresje, o czym dalej). Zawsze więc wyrażona jest w wypowiedzi jakaś postawa nadawcy wobec treści komunikowanej, a także często wobec odbiorcy. Owa postawa nadawcy wobec komunikowanego zjawiska, wyróżnionego przez strukturę predykatowo-argumentową (proposition), ujmująca je jako rzeczywiste, nierzeczywiste, możliwe, pożądane itp. nazywana jest najogólniej modalnością.

Grzegorzczkova 1990, 134.

Podstawowe odróżnienie oddziela modalność rozumianą jako informacja o intencji, z jaką nadawca tworzy wypowiedź, zawartą w sposób konieczny w każdym zdaniu, od bardziej szczegółowych informacji o postawie poznawczej (epistemicznej) i wolitywnej (deontycznej) nadawcy, która pojawia się, i to nieobligatoryjnie, w jednym typie intencjonalnym wypowiedzi, mianowicie w tzw. zdaniach deklaratywnych. Ten pierwszy typ językoznawcy nazywają na ogół modalnością *intencjonalną*, czasem zdaniową [...], pozostałe określa się jako modalność prawdziwościową, *epistemiczną* [...], oraz wolitywną, *deontyczną* [...]

Grzegorzczkova 1990, 138.

- *Declarativa*: zdania o intencji powiadomień.
 - 1 *Konstatacje*. Ewa zdała egzamin.
 - 2 *Hipotezy*. Podobno Ewa zdała egzamin.
 - 3 *Postulaty*. Ewa powinna zdać egzamin.
- *Imperativa*: zdania o intencji skłonienia odbiorcy do spowodowania pożądanego stanu rzeczy.
- *Interrogativa*: zdania o intencji uzyskania odpowiedzi odbiorcy.
- *Expressiva*: zdania wyrażające stan mentalny (intelektualny, wolitywny, emocjonalny) nadawcy.
 - 1 *Ekspresje woli*. Niechbym zdała ten egzamin!
 - 2 *Ekspresje uczuć*. Jakże piękne pytania egzaminacyjne!
 - 3 *Ekspresje sądów*. Zdałam ten egzamin!

Modalności zwane w lingwistyce epistemicznymi oraz deontycznymi powiązane są z kategorią gramatyczną trybu. Informacja trybu oddawana jest za pomocą gramatycznych środków wyrażania, natomiast wspomniane modalności mają wykładniki leksykalne.

Główne typy modalności z punktu widzenia logiki to:

- *Aletyczna*. Dotyczy *konieczności* oraz *możliwości*, a także ich zaprzeczeń: *niekonieczności* oraz *niemożliwości*.
- *Doksastyczna*. Dotyczy żywionych przekonań. W stosunku do zachodzenia jakiegoś stanu rzeczy możemy np.: *być przekonanym*, *wątpić*, *mniemać*, *głęboko wierzyć*, *podejrzewać*, *sądzić*, itp. Żywienie przekonań jest stopniowalne.
- *Epistemiczna*. Ten typ modalności dotyczy naszej *wiedzy* (oraz, rzecz jasna, *niewiedzy*). Wedle dość tradycyjnego ujęcia, wiedza to uzasadnione prawdziwe przekonanie.
- *Deontyczna*. Jest to modalność dotycząca *powinności*, czyli tego, co jest: *nakazane*, *zakazane*, *dozwolone*, *niedozwolone*.

Modalność *de re*. Odnosi się do przysługiwania przedmiotom cech. *Tyran musi być bezwzględny*. Modalność *de dicto*. Odnosi się do stanów rzeczy (np. w stwierdzeniach, że są konieczne, możliwe, itd.). *Przejście od demokracji do tyranii jest możliwe*.

- W rozważaniach semantycznych zastanawiamy się również nad postrzeganiem oraz językowym wyrażaniem relacji temporalnych.
- Jak pamiętamy z wykładu dotyczącego kategorii gramatycznych w językach świata, języki etniczne na przeróżne sposoby kategoryzują zależności czasowe.
- Przypominamy, że relacjonowane zdarzenia mogą być sytuowane w odniesieniu do czasu samej wypowiedzi (czas absolutny), bądź w odniesieniu do innego momentu (czas względny).
- Informacje temporalne wprowadzane być mogą także przez użycie określników adverbialnych (przysłówek).

- Grzegorzczkova, R. 1990. *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Grzegorzczkova, R. 2007. *Wstęp do językoznawstwa*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.